

Milloin kansanrunoutemme kehitys saavutti huippunsa?

■ Satu Apo

Suomessa kehitettiin 1800-luvun lopulla ensimmäinen tieteellisenä pidetty menetelmä kansanrunouden tutkimiseen. Menetelmä tunnetaan maantieteellis-historiallisena metodina ja siihen nojauva tutkimussuuntaus suomalaisena koulukuntana. Tämän perustan laski Julius Krohn (1835–88). Hänen poikansa Kaarle Krohn (1863–1933) teki kansainvälisen läpimurtonsa kansansatujen tutkijana mutta jatkoi sitten isänsä aloittamaa työtä kalevalaisen runouden ja suomalaisen mytologian saralla. Uuden koulukunnan kunnianhimoisena tavoitteena oli selvittää eurooppalaisten perinteenlajien synty ja kehityshistoria.

Kansanrunouden alkuperästä ja luonteesta oli aiemmin esitetty monenkirjavia spekulatioita. Myyttejä ja satuja oli luettu Euroopassa ja Suomessa näytteinä primitiivisestä ajattelusta. Tämän oletettiin 1700-luvun oppien mukaisesti keskittyvän luontoon; elivähän turmeltumattomat luonnonkansat välittömässä suhteessa ympäristöönsä, sen ilmiöitä ihailen ja ihmetellen. Ihmetys synnytti vertauksia ja mielikuvia, joista rakenneltiin lauluja ja kertomuksia. Niinpä Troijan sodassa oli pohjimmiltaan kyse valon ja pimeyden kamppailusta. Tanssiaisista palaava Tuhkimo oli puolestaan aamurusko, joka väistyy täydeltä terältä paistavan päivän eli prinssin tieltä.

Runoepiikan synnystä oli tuotettu myös historiallisia tulkintoja. Nationalismin kehkeytyminen nosti sankarirunouden erityisen kiinnostuksen kohteeksi 1800-luvun alkupuolella. Sankareista ja taisteluista kertova epiikka saattoi tutkijoiden mielestä syntyä vain erityisen sankarikauden oloissa. Kausi sijoitettiin esihistoriaan tai keskiajan varhaisiin vaiheisiin. Ainoastaan niillä kansoilla, joilla oli sankarikaudesta todistavia runoja, oli mahdollisuus kehittyä kansallisvaltioksi.

Kansanrunouden käsittäminen ikkunaksi, josta voitiin katsella hyvin kaukaiseen muinais-

suuteen – esihistoriaan ja keskiaikaan – kiteytyi romantiikan kaudella. Muinaisuuteen kurkotaminen vaikutti myös käsityksiin siitä, milloin suullinen sanataide on kukoistanut hehkeimmillään. Tällöin perinteen kerääjien tavoittama nykytaso jäi vain lähdeaineistoksi, jonka avulla voitiin saada käsitys menneisyyden runoarteista. Koska eurooppalaista kansanrunoutta alettiin tallentaa laaja-alaisesti vasta 1800-luvulla, muinaisen runouden jäljittäminen myöhäisten aineistojen avulla johti suuriin metodisiin ongelmiin. En puutu näihin. Keskityn tarkastelemaan, miten suullisen runouden käsittäminen muinaisrunoudeksi vaikutti siihen, millaisen kuvan tutkijat antoivat suomalaisesta kansanrunoudesta suurelle yleisölle julkaisemissaan tietokirjoissa ja tekstikokoelmissa.

Kalevalan evoluutio

Darwinin kehitysoppia sovellettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla myös kulttuurin ja kielen tutkimukseen. Näitä sovellutuksia hyödynnettiin suomalais-karjalaisen kansanrunouden tutkimuksessa. Uusi suomalainen koulukunta halusi jättää taakseen folkloren historiaa koskevat villemmät spekulatiot. Julius Krohn ja Kaarle Krohn halusivat selvittää kansanrunouden syntyä ja kehitysvaiheita positivismiin hengessä, tukeutuen laajoihin tekstiaineistoihin, joista tehtiin systemaattisia havaintoja hyvin tarkka-piirteisen vertailun avulla. Analyysin tulokset suhteutettiin maantieteellisiin, kielellisiin ja historiallisiin muuttujiin. Saduntutkijoiden aineistot olivat peräisin Euroopasta ja Aasiasta. Kalevalaisten runojen vertailukenttään kuuluivat Suomen, Karjalan ja Inkerin lisäksi Baltia, Pohjoismaat, Itä- ja Keski-Eurooppa sekä pohjoisen Euraasian suomensukuiset kansat. Tarvittaessa rinnastuskohteita etsittiin myös Välimeren alueen ja Lähi-idän vanhoista korkeakulttuureista.

Kun tutkijat olisivat laatineet yksittäisten runojen ja kertomusten kehityshistorioita riittävän määrän, päästäisiin tekemään päätelmiä koko ilmaisulajin (genren) historiasta.

Suomalaista menetelmää on tapana verrata Charles Darwinin ja hänen tunnetuimpien soveltajiensa (mm. Herbert Spencerin) evoluutioteorioihin. Rinnastusta on perusteltu sillä, että kansanrunouden tutkijat ankkuroituivat menetelmällisesti positivismiin, he pyrkivät kartoittamaan kertomuksen tai runon kehityksen yksinkertaisesta alkumuodosta yhä monimutkaisemmaksi kokonaisuudeksi, ja he olettivat kehityskulun noudattavan tiettyjä lainalaisuuksia.

Suomalaisen menetelmän juuria on kuitenkin syytä katsella hieman tarkemmin. Koska Krohnit olivat filologeja, he saivat teoreettisia ja metodisia virikkeitä myös kielitieteestä. Kielten historiaa oli selvitetty 1800-luvun alusta lähtien alueellisten ja historiallisten vertailujen avulla. Tutkimusote oli suuressa suosiossa vielä vuosisadan lopulla, nuogrammaatikkojen kaudella. Lingvistikin määrittivät kohteensa kehitystä ohjaavia lakeja; näistä tunnetuimmat koskivat äänneiden muuttumista. Latinansa ja kreikkansa lukeneet Krohnit tunsivat hyvin myös humanistien perinteisen menetelmän, klassisessa filologiassa käytetyn tekstikritiikin. Tämän katsottiin purevan suulliseenkin sanataiteeseen. Niinpä folkloristit seuloivat runo- ja satutallenteissa esiintyvää muuntelua tarkoituksenaan erotella alkuperäiset ainekset myöhäisemmistä kehitelmistä.

Julius Krohn ja Kaarle Krohn ryhtyivät selvittämään kalevalaisten kansanrunojen kehitystä, runojen leviämiskeinoja ja *Kalevalan* syntyä. Jos runouden historia jäsennetään darwinistisen skeeman mukaisesti, kalevalainen runous olisi saavuttanut kehityksenä huipun lähellä tallennusaikaansa. Julius Krohn oletti mallin mukaisesti, että myytti- ja sankarirunot olivat lähteneet kehittymään virolais-suomalais-karjalaisella alueella hyvin yksinkertaisista alkumuodoista. Varhaisin vaihe löytyi Virossa. Inkerissä runot olivat jo pidempiä, mutta vasta pohjoiseen päin vaeltaessaan ne alkoivat muodostaa ketjuja. Pisimmälle vanha laulupeikka oli kehitty-

nyt Vienan Karjalassa: komeat Lemminkäisestä ja Väinämöisestä kertovat runot yhdistyivät laajoiksi sikermiksi. Krohnien mukaan oli Suomen onni, että Elias Lönnrot hankki käsiinsä juuri tämän runoston. Kun hän liitti pohjoisten alueiden sikermät yhteen, hän ikään kuin jatkoi runonlaulajien työtä ja nosti sen korkeimmalle kehitystasolle. *Kalevala* edustaa tätä. Kaarle Krohn kirjoittaa sampo-jakson kehityksestä seuraavasti: ”Jos siis kutakin runoaluetta ajatellaan vaikkapa yhden kyvykkäämmän kansanlaulajan edustamaksi, niin on Lönnrot ollut tässä työssä työlähässä ainoasti ’miesnä kuudentena, seitsemäntenä urosna.’” Tässä ajattelumallissa Lönnrot oli karjalaisen laulutradition edistynein mestari.

Korkeasti oppineen ja Etelä-Suomessa varttuneen tohtori Lönnrotin esittäminen karjalaisena runonlaulajana oli poliittisesti tarkoituksenmukaista 1800-luvulla. Kansainvälistä huomiota saanut *Kalevala* haluttiin liittää mahdollisimman tiiviisti Suomen kansaan. Antiikin eepoksiin rinnastettu teos todisti, että suomenkielinen rahvas pystyi tuottamaan korkeatasoista sanataidetta. Kansa oli siis kehityskelpoinen, ja suomenkielisen kulttuurin rakentaminen oli mahdollista.

Paluu muinaisuuteen

Suomalaisen koulukunnan alkutaipaleella runojen kehityksen oletettiin etenevän evoluutioskeeman mukaisesti, yksinkertaisista muodoista yhä monimutkaisemmiksi. Silloin kansansadut ja runot olisivat saavuttaneet runonkerääjien tavoittaman kehitystason hyvin myöhään, 1600–1800-luvulla. Päätelmä ei tuntunut erityisen houkuttevalta. Yksi syy tähän oli rahvaalta saatujen runotallenteiden – oikeammin laulutekstien – taiteellinen taso. Suoraan laulajilta muistiin merkityt tekstit eivät useimmissa tapauksissa olleet painokelpoista kaunokirjallisuutta. Ne eivät kyenneet kilpailemaan Lönnrotin taidokkaasti muokkaamien eeposten tai *Kantelettaren* kanssa saati yltäneet Homeroksen tai *Edda*-runojen tasolle. Samaan ongelmaan ottivat kantaa myös Krohnit. Kaarle Krohnin mukaan jo hänen isävainajansa mieltä askarrutti 1800-luvun

rahvaan luomiskyky; erityisesti sankarirunojen sepittäminen näyttäisi edellyttävän korkeampaa hengentasoa kuin niillä laulajilla, joilta ne on saatu talteen.

Runotallenteiden laatua koskevat ongelmat ratkaistiin siten, että kansanrunouden kehitystä ja leviämistä koskevaan teoriaan lisättiin oletus suullisen runouden rappeutumisesta eli devoluutiosta. Sen mukaan muinaisella kultakaudella tai -kausilla oli osattu laulaa ja kertoa ihmeen taidokkaasti, mutta taito oli taantunut vuosisatojen vieressä. Uudemmissa runoissa näkyi vain katkelmia tai turmeltuneita jäänteitä muinaisista aarteista. Näitä päästäisiin kuitenkin ihailemaan tutkijoiden tekemän rekonstruktioyön kautta.

Rappeutumisen ja hajoamisen mallia oli jo varhain ryhdytty soveltamaan *Kalevalaan*. Eepoksen populaariksi syntyselitykseksi oli vakiintunut romanttinen näkemys Suomen kansan muinaisesta eepoksesta, jonka sirpaleet Elias Lönnrot oli kerännyt talteen. Yllätyksekseen hän oli havainnut palasten olevan osia suuremmasta kokonaisuudesta. Lönnrot oli sitten rekonstruoinut kadonneen muinaisaarten suurella työllä ja vaivalla. Suomalaisuusliikkeen kannalta tämä syntytarina oli selvästi innostavampi kuin Lönnrotin määrittelemisen 1800-luvun karjalaiseksi runonlaulajaksi. Zachris Topelius kertoi hajonneen eepoksen tarinan *Maamme kirjassaan* (1875). Tätä luettiin kaikissa kansakouluissa lähes sadan vuoden ajan. Ei siis ihme, etteivät folkloristit ole vielääkään onnistuneet kumoamaan käsitystä *Kalevalasta* Suomen kansan muinaisena eepoksena.

Kansanrunous kasvaa, kukoistaa ja lakastuu

Suomalainen tutkimus kohdistui 1900-luvun alkupuolella niin sanottuun aitoon kansanrunouteen, runonlaulajilta kerättyyn, kymmeniä tuhansia tallenteita käsittävään aineistoon. Tämän katsottiin jakautuvan syntyäikansa perusteella kolmeen pääkerrostumaan: esihistoriallisissa kulttuureissa syntyneeseen sanataiteeseen, katoliseen keskiaikaan palautuviin runoihin ja 1500–1600-luvuilla sepitettyihin runoihin. Kerrostuma-ajattelun avulla voitiin

paikata kulttuurimme historian aukkoja, esimerkiksi sitä, että Suomesta puuttuu keskiaikainen suomenkielinen kaunokirjallisuus. Kansanrunojen historiallisia kerrostumia arvotettiin tavalla, joka muistuttaa 1800-luvun romantikkojen käsityksiä: kiinnostavimmaksi koettiin runous, joka toi viestejä kansan vanhimmas-ta mytologiasta ja esihistoriallisista sankareista (”Iso tammi”, ”Sammon ryöstö”). Arvokkaita olivat myös laulut ja kertomukset, jotka avasivat näkymiä kiehtovaan keskiaikaan (”Piispa Henrik ja Lalli”, ”Mataleenan virsi”). Sen sijaan uusin kerrostuma, 1500-luvulta lähtien syntynyt runous, leimattiin degeneroituneeksi tai latteaksi jälkilaulannaksi. Alamäen katsottiin alkaneen uskonpuhdistuksen seurauksena. Uusi kansan-kielinen kirja- ja laulukulttuuri sekä muut Ruotsista levinneet vaikutteet kuihuttivat vähitellen kalevalaisen runouden ja viimein syrjäyttivät sen Suomen läntisissä osissa.

Kerrostuma-mallin aineksia saatiin monista lähitieteistä, muiden muassa arkeologiasta, historian tutkimuksesta sekä kieli- ja asutushistoriasta. Matti Kuusi rikastutti kuvaa lisäämällä siihen niin sanotun tyylikausiteorian. Tämän tavoitteena oli kartoittaa ”kalevalaisen runokielen tuhatvuotinen modernisoitumisprosessi” tarkkailemalla runoilmaisun muodollisia piirteitä, sitä ”miten sanonta vähin erin joustavoituu, monimuotoistuu, rikastuu lauseopilliselta hahmotukseltaan, yhä rohkeampia kerron ja kertauksen uudiskuvioita omaksuen”. Kalevalaisen runoilmaisun muuttuminen on jäsennetty tutun evoluutioskeeman mukaisesti. Kehitys etenee yksinkertaisista muodoista yhä komplisoidumpiin.

Tämä kehitysmalli muistuttaa elävien organismien elinkaarta: syntymää seuraa kasvu, kukoistus, rappeutuminen ja kuolema. Biologiset metaforat olivat suosittuja Euroopan tieteessä ja taiteessa 1700-luvulta lähtien, Johann Wolfgang von Goethestä historianfilosofi Oswald Spengleriin (1880–1936). Malliin sisältyy käsitys tarkasteltavan kohteen korkeimmasta kukoistuksesta, kulta-ajasta. Suomalais-karjalaisen kansanrunouden historiassa näitä näyttää olleen kaksi: rautakauden loppu reippaine viikinkeineen ja kato-

linen keskiaika. Kun kalevalaisen runouden kronologia rakennettiin näin, tutkijat halusivat esitellä myös suurelle yleisölle, millaisia runoja laulettiin Agricolan-takaisina aikoina, jolloin suullinen runous oli vielä parhaassa terässään.

Rekonstruoitujen kansanrunojen kokoelmia ilmestyi yllättävän paljon. Kaarle Krohn julkaisi vuonna 1920 kokoelman *Muinaisrunoja. Laulusta, surusta, lemmestä*. Toinen nide, nimeltä *Muinaisrunoja. Kertovaisia* ilmestyi vuonna 1930. Martti Haavio julkaisi vuonna 1952 niin ikään kaksi kokoelmaa; *Kirjokansi* sisälsi eepistä ja *Laulupuu* lyyristä runoutta. Matti Kuusen toimittama kertovien runojen kokoelma *Kansanruno-Kalevala* näki päivänvalon vuonna 1976.

Kansanlaulun kauneutta vai professorien runoutta?

Miten kansanrunoudentutkimuksen professorit perustelivat muokkaustyötään? Kaarle Krohn määritteli itsensä restauroijaksi, joka korjaa suulliseen, muistinvaraisesti säilyvään sanataiteeseen väistämättä syntyvän rappeutumisen jäljet. Hän muotoili asian näin: "...lopullisena päämääränä on ollut palauttaa esi-isiemme mielikuvituksen luomat alkuperäisessä asuunsaan nykypolven ihailtaviksi." Alkuperäinen asu määriteltiin tekemällä maantieteellisiä historiallisia vertailuja mutta myös nojaamalla entistäjän intuitiivisiin käsityksiin siitä, mikä on kaunista runoa ja mikä ei.

Martti Haavio syvensi opettajansa Kaarle Krohnin avaamaa uraa. Haavio pyrki kokoelmissaan palauttamaan kalevalaiset runot niiden "omien rakennelakien alaisuuteen" kysymällä, "millainen oli kunkin yksityisen kertovan runon todennäköinen rakenne ennen sen rappeutumista". Haavio toivoi äidinkielenopettajien esittelevän kansanrunon kauneuksia koululaisille *Kirjokannen* ja *Laulupuun* avulla; samalla *Kalevala* voitaisiin siirtää hieman syrjemmälle. Myös Kuusen *Kansanruno-Kalevala* oli tarkoitettu koulukäyttöön; sen oli määrä korvata *Kalevala* kouluopetuksessa.

Millaisia tuloksia tämä entistämistyö tuotti? Julkaisijat näyttävät päätyneen teksteihin, jotka vastaavat kouluja käyneen lukijan odo-

tuksia. Rekonstruoidut muinaisrunot noudattavat kirjoituskulttuurin yleisiä normeja sekä taideronouden konventioita. Selkiytetyt, johdonmukaisesti etenevät runot avautuvat yhdellä lukemisella, toisin kuin monet laulajilta muistiinmerkityt tallenteet. Nämä vaikuttavat usein rönsyileviltä ja epäjohdonmukaisilta. Tutkijat saattoivat myös rikastuttaa "muinaisrunoan" sijoittamalla siihen kiinnostavia detalleja tai värikkäitä kieli- ja mielikuvia, jotka oli poimitu useista erillisistä tekstitalienteista. Paranneltu kansanrunous ei kuitenkaan pystynyt järkyttämään Lönnrotin eepoksen asemaa kouluissa eikä suomalaisessa kulttuurissa.

Lönnrot oli perustellut *Kalevalan* (1835) julkaisemista vertailemalla "meidän vanhoja runoja" antiikin kirjallisuuteen: "Ei niistä suinkaan ole Greekalaisten ja Ruomalaisten rinnalle, vaan hyvä jos ees näyttävät, etteivät esivanhempamme mielellisissäkään yrityksissä olleet älyttömät – ja sen he kuitenkin näyttänevät." Vaikka eurooppalaisten esikuvien tasolle ei ihan ylletty, esi-isiemme hengenlahjat riittivät kuitenkin kiinnostavan runoepiikan tuottamiseen.

Myös muokattujen eli kirjallistettujen kansanrunojen oli tarkoitus osoittaa suomalaiset muiden eurooppalaisten veroiseksi. Haavio muotoili asian näin: "Toivon kokoelman [*Kirjokannen*] ennen kaikkea tekevän uskottavaksi, ettei suomalainen runous ole primitiivistä runoutta, vaan kertoo sepittäjänsä tietämyksen laajuudesta ja etevästä muotokulttuurista."

Haavion "löytämään" muinaiseen muotokulttuuriin kuului myös tiukka säkeistörakenne. Tällä perusteella lyyriset kansanrunomme voitiin rinnastaa muiden maiden taidelyriikkaan: "Lyyrilliset runomme eivät siis ole eripituisia ja suhteellisen mielivaltaisia säkeiden kasaumia, vaan samaan tapaan tarkkoja lakeja noudattavia kuin esim. japanilaiset tankat, kuin Skandinavian enstrofingit, kuin sanokaamme sonetit."

Muinaisrunouden tavoittaminen rekonstruktioita rakentamalla sai osakseen sekä kiitosta että kritiikkiä. Kriitikot muistuttivat, että kansanrunot oli tallennettu hyvin myöhään, pääosin 1800-luvulla. Niiden sisältöjä – juonia, henkilöhahmoja, aiheita, mieli- ja kielikuvia –

voidaan toki suhteuttaa Suomen esihistoriaan ja historiaan sekä tietoihin kansanuskon kehityksestä. Runoilille ja niiden sisältämille merkityksille voidaan myös etsiä vastineita naapurimaista ja muista kulttuureista. Näiden vertailujen avulla ei kuitenkaan pystytä määrittelemään säkeiden tarkkuudella, millaisia tekstejä suullisessa runokulttuurissa eläneet laulajat esittivät satoja vuosia sitten.

Kaunokirjallisuus kansanrunon mittana

Kansanrunouden muokkaaminen kaunokirjallisuudeksi on kuohuttanut tunteita aina James Macphersonin *Ossianin lauluista* (1760–63) lähtien. *Kalevalan* kimppeun on käyty sekä kotimaisin että ulkomaisin voimin. Lönnrotin eepos on julistettu sekä väärennökseksi että huonoksi runoudeksi.

Nuori Matti Kuusi eli pakinoitsija Savinyrki leimasi vuonna 1948 *Kalevalan* ”muinaisrunojen vankilaksi”. Hän syytti Lönnrotin eeposta siitä, ettei se päästä näkyviin ”todella aitoa ja alkuvoimaista muinaisrunoutta, jolla on edellytykset puhua vaativammallekin nyky-yleisölle”. ”Muinais-Suomen runoilijat” olivat Kuusen mukaan ”runoilijoina päätään pitempiä kuin Lönnrot”. Lönnrot on toisin sanoen ”hukuttanut eepokseensa monta Eino Leinoa ja Veikko Antero Koskennientä”.

Lönnrotin uhrin olivat siis muinaisia mestareita, eivät niitä runonlaulajia, joilta *Kalevalan* ainekset oli kerätty 1800-luvulla. Muinaisrunojen rekonstruoijat vaiensivat puolestaan suullisten laulajien äänet. Niin sanottuja viimeisiä runonlaulajia, Perttusia, Malisia ja Sissosia, on kunnioitettu juhlapuheissa, mutta heidän tekstejään on esitelty suurelle yleisölle hyvin pidättyvästi. Ensimmäinen laaja valikoima runonkerääjien tavoittamista aarteista julkaistiin vasta vuonna 1943, yli sata vuotta *Kalevalan* ilmestymisen jälkeen. Sen toimittivat Viljo Tarkiainen ja Hertta Harmas. Julkaisemista motivoi jatkosota, jonka toivottiin liittävän rajantakaiset laulumaat Suur-Suomeen.

Suullisen runon tallenteisiin liittyi ongelma, jonka Matti Kuusi muotoili vuonna 1985 seu-

raavasti: ”Tosiasiä on, ettei audiovisuaalisista puitteistaan riisuttu, savupirttiympäristöstään painokoneeseen siirretty aito kansanrunoteksti hevin sytytä nyky-suomalaisista.” Kuusi suositteli, että ”jotakin on siis tehtävä tekstille, tai nyky-suomalaiselle”. Kun professorit lähtivät muokkaamaan kansanrunoutta, he ottivat hyvän runouden mallit toisen median eli kirjoituskulttuurin puolelta. Tästä syystä nuori Kuusi rinnasti muinais-Suomen luku- ja kirjoitustaidottomat runoilijat kirjallisen lyriikan mestareihin Leinoon ja Koskenniemeen. Kun kaunokirjallisuuteen pohjaavia laatuvaatimuksia sovellettiin 1800-luvun runonlaulajiin, heistä vain harva läpäisi seulan. Tutkijat ratkaisivat ongelman antamalla heille runoilijamestaria vähäarvoisemman roolin. Suullisen runon laulajat miellettiin ennen kaikkea ikivanhan runoperinnön säilyttäjiksi. Heidät jaettiin hyviin ja vähemmän eteviin perinteentaitajiin. Edelliset säilyttivät esisiensä perinnön huolellisesti, jopa kehittivätkin sitä. Taitamattomimmat tarvelivä perintöään unohtamalla, paisuttamalla, ”sotkemalla yhteen” eri runojen aiheita tai muodostamalla tarpeettoman pitkiä runoketjuja. Martti Haavio nimitti näitä muutoksia runojen vanhuudentaudeiksi. Nykytutkimus näkee asian toisin: monenkirjavia muuntelu kuuluu itsestään selvästi suullisen runon esittämiseen, välittymiseen ja luomiseen.

Kansanruno on laulettuna paras

Ratkaisu kansanrunon ihailtavuuden ongelmaan löytyi Suomen ulkopuolelta. Harvardissa vaikuttaneet kirjallisuudentutkijat Milman Parry (1902–35) ja Albert Lord (1912–91) ryhtyivät 1930-luvulla ratkomaan Homerokseen liittyviä kysymyksiä tutkimalla Jugoslavian alueella asuvia eepisten runojen laulajia. Parry ja Lord osoittivat, että ihmiskunnan vanhimmassa sanataiteessa, suullisesti esitetystä runoudesta, on yhtäläisyyksien ohella myös merkittäviä eroja verrattuna kirjoituskulttuurien sanataiteeseen.

Lordin mukaan kertomuksen laulaminen merkitsee samalla sen sepittämistä kulloisenkin esitystilanteen vaikuttamalla tavalla. Suullinen runous kyllä siirtyy sukupolvelta toiselle, mutta runojen sisällön ja muodon muuntelulle

on enemmän tilaa kuin kirjoituskulttuurin traditioissa. Laulajat toimivat sidoksissa omaan kulttuuriinsa. He jakavat kuulijoidensa kanssa samanlaisen elämismaailman (”savupirttiympäristön”), mutta myös samantapaisen tiedon maailmasta, niin tämän- kuin tuonpuolisestakin. Kulttuuriseen tietoon kuuluu myös suullisen perinteen laaja-alainen tuntemus.

Tarkentunut kuva suullisesta runokulttuurista on vaikuttanut tapaan, jolla suomalaiset tutkijat käsittelevät perinteen historiaan liittyviä kysymyksiä. Kalevalaisen kansanrunouden kehitysvaiheita ei enää kirkasteta evoluution tai devoluution mallein. Jos tutkija jäsentää kohteensa – esimerkiksi loitsujen mielikuvat – diakronisesti, hän suhteuttaa ne laajoihin kulttuurisiin kehyksiin kuten ekonomisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin sekä näitä muovanneisiin historiallisiin prosesseihin. Näin on menetellyt Anna-Leena Siikala teoksessaan *Suomalainen samanismi* (1992). Tekstien rekonstruointi on samalla jäänyt historiaan. Runonlaulajilta saatuja tallenteita on julkaistu suurta yleisöä varten toimitettuina kokoelmina. Näitä ovat Kuusen *Kalevalaista kertomarunoutta* (1980) ja Senni Timosen toimittama *Näin lauloi Larin Paraske* (1980). Suomalais-karjalaisten perinteen taitajien runoilille voidaan tehdä oikeutta myös esittämällä ne vanhojen runosävelmien ja esitystapojen mukaisesti. Yhä useammat tutkijat lähestyvät kalevalaisen runon historiaa synkronisesti, kohdistamalla katseensa laulujen tallentamisen aikaan, 1800-luvulle ja 1900-luvun alkuun. Uusi asemointi on tuottanut merkittäviä tuloksia esimerkiksi Senni Timosen (2004) ja Lotte Tarkan (2005) tutkimuksissa.

Samalla olemme päässeet eroon perinteen ihailtavuuden vaatimuksesta, joka Matti Kuusen mukaan on ”jäytännyt kivireppuna niiden harvalukuisten eksperttien hartioita, jotka ovat tunteet kutsumukseksen rakentaa siltoja kansan ja sen muinaisen runouden välille”. Lukijan ei tarvitse kokea kansanrunojen äärellä samantyyppisiä taide-elämyksiä kuin Eino Leinon ja Otto Mannisen parhaiden luomusten parissa. Ymmärrämme, että Arhippa Perttuselta muistiinmerkitty teksti on vain osa kokonaistaidete-

oksesta, jonka muita tekijöitä olivat ihmisääni, melodia, esityksen draamalliset piirteet, esitystilanne, laulajan ja kuulijoiden vuorovaikutus sekä esityksen aktivoiva yhteinen kulttuurinen tieto ja maailmankuva.

Entä vastaus kysymykseen, milloin kansanrunoutemme saavutti kehityksensä huipun? Jos näkökulma on suullisessa runoudessa, huipulle päästiin kaikkina niinä vuosisatoina, jolloin Suomessa ja Karjalassa eli niin taitavia laulajarunoilijoita, että traditio pysyi elävänä eli sellaisena, että se siirtyi sukupolvelta toiselle. Jos taas käytämme kirjoitetun sanataiteen laatuasteikkoa, kärkisijoista kamppailevat Elias Lönnrotin ja Martti Haavion alias runoilija P. Mustapään hiomat kansanrunoihin pohjautuvat julkaisut.

Kirjallisuutta

- Abrahams, Roger D. 1993. Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristics. *Journal of American Folklore* 106(419):3–37. American Folklore Society.
- Apo, Satu 2008. Kansanrunouden tutkijat Kalevalan kriittikoina. Teoksessa Ulla Piela & Seppo Knuutila & Pekka Laaksonen (toim.), *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hautala, Jouko 1954. *Suomalainen kansanrunouden tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krohn, Julius 1885. *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Ensimmäinen osa: Kalevala. Helsinki: Weilin & Göös.
- Kuusi, Matti 1948. Nimimerkki Savinyrkki: Kalevala – muinaisrunojen vankila. *Kansan Kuvalehti* 28.2.1948.
- Kuusi, Matti 1963. Kirjoittamattomasta kirjallisuudesta. Teoksessa Matti Kuusi (toim.), *Suomen kirjallisuus. I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.
- Kuusi, Matti toim. 1980. *Kalevalaista kertomarunoutta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lord, Albert 1976. *The Singer of Tales*. (1960). New York: Atheneum.
- Tarkiainen, Viljo & Harmas, Hertta (toim.) 1943. *Suomen kansalliskirjallisuus III. Vanhaa kansanrunoutta julkaistuna alkuperäisten kirjaanpanojen mukaan*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Lotte 2004. *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Senni 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston folkloristiikan professori.